

Idrottsbiografin bortom hjältemyten

Av Björn Lundberg

Abstract

After being considered a historiographical relic in the 1960s and 1970s, there have been several recent attempts to revitalise the scientific importance of the biography genre. The results have been partially successful, still biography as a genre faces some methodological problems. In this article, I discuss the possibilities and pitfalls of the biography genre, based on personal research experiences. The aim is to deepen the discussion about the importance of biography in Swedish sport history, and to point out fruitful directions and approaches that can enrich future sport history research. I believe that sport history should take the individual more seriously by studying agency and how the individual is shaped in relation to cultural, social and linguistic processes.

Keywords: biografi, metodologi, persona, mediehistora, Gunder Hägg.

Författare: Björn Lundberg, docent, Historiska institutionen, Lunds universitet. bjorn.lundberg@hist.lu.se

Copyright: © Författaren/författarna. Artiklar i IHS publiceras under en Creative Commons-licens (Creative Commons CC-BY 4.0), vilket ger tredje part rätt att kopiera och återdistribuera materialet i vilket medium eller format som helst förutsatt att författarnamn och källa anges korrekt.

DOI: [10.61684/ihs.2024.19444](https://doi.org/10.61684/ihs.2024.19444)

Granskning: Artikeln har genomgått sakkunniggranskning enligt modellen *double blind peer review*.

Hur citera: Björn Lundberg, "Idrottsbiografin bortom hjältemyten", *Idrott, historia och samhälle: Idrottshistoriska föreningens årsskrift*, 2024 (vol. 43).

Vilken roll har biografin inom idrottshistorisk forskning? Vilka möjligheter har genren att bidra med nya insikter och ny kunskap till detta fält? Efter att ha utmönstrats som historievetenskaplig produkt på 1960- och 1970-talen har det gjorts flera försök att återuppliva biografigenrens vetenskapliga prestige och acceptans.¹ Resultaten har bitvis varit lyckade, men biografin som genre

¹ Birgitte Possing, *Understanding Biographies: On Biographies in History and Stories in Biography* (Odense 2017), s. 17–18.

står likväl inför en del metodologiska problem som följde av den postmoderna utmaningen.

I den här artikeln kommer jag mot bakgrund av personliga erfarenheter av ett idrottshistoriskt biografiprojekt diskutera några av dessa utmaningar, samt genrens möjligheter och fallgropar. Syftet är dels att fördjupa diskussionen om biografins betydelse inom svensk idrottshistoria, dels att peka ut fruktbara riktningar och tillvägagångssätt som kan berika framtida idrottshistorisk forskning. Mer specifikt kommer jag diskutera tre områden där biografiska studier fyller en viktig roll för att förstå idrottens roll i samhället och dess samhälleliga betydelse: mytologisering, mediasystem och persona. Jag kommer i denna diskussion argumentera för att idrottshistorien bör ta den enskilda människan på allvar genom att bruka metoder som gör det möjligt att studera individ och aktörskap, om än i relation till de kulturella, sociala och språkliga processer och strukturer som bidrar till att forma en människa i en given kontext.

Även om biografier ofta intagit framskjutna placeringar i bokhandeln brottades genren länge med visst ointresse och relativt låg status i vetenskapssamhället.² De senaste decennierna har biografiska perspektiv återfått visst anseende inom svensk historievetenskap, men försöken att tvätta bort stämpeln som ovidkommande sidoläsning har inte varit enkel. Biografier har enkelt uttryckt setts som något professorer kan unna sig att skriva när de närmar sig pension.³ Inte blev det bättre av att aktörsorienterad forskning ifrågasattes från flera håll under 1970- och 1980-talen.

Ett av de första hoten mot biografins ställning kom från den socialhistoriska forskningen som betonade strukturers betydelse snarare än aktörers. Lägg därtill att biografen fick en undanskymd plats i den kulturella och språkliga vändningen. Som exempel kan nämnas att flera franska filosofer under 1900-talets andra hälft gjorde upp med den enskilda människans betydelse för litteraturen och historien. I Michel Foucaults diskursanalytiska angreppssätt fanns inte mycket utrymme för att lyfta fram enskilda levnadsöden eller aktörer.⁴ I samma anda proklamerade Roland Barthes "författarens död".⁵ Inte heller för Pierre Bourdieu stod biografen högt i kurs – tvärtom talade han om "den biografiska illusionen".⁶ Bourdieus kritik av biografins tendens att framställa människors liv som en enhetlig och sammanhängande bana med en tydlig

2 David Nasaw, "Historians and Biography: Introduction", *The American Historical Review*, 2009:3 (vol. 114), s. 573–78; Adrian Shubert, "What do historians really think about biography?" *Letras de Hoje*, 2018:2 (vol. 53), s. 196–202.

3 Henrik Rosengren & Johan Östling, *Med livet som insats: Biografen som humanistisk genre* (Lund 2007), s. 7.

4 Se exempelvis Michel Foucault, "What is an author?", i Dana Arnold (red.), *Reading Architectural History* (London 2002), s. 71–82.

5 Roland Barthes, "The death of the author", i Scott S. Elliott & Matthew Waggoner (red.), *Readings in the Theory of Religion* (Abingdon, Oxon 2016), s. 141–45.

6 Pierre Bourdieu, "The Biographical Illusion", i Richard J. Parmentier & Greg Urban (red.), *Working Papers and Proceedings of the Centre for Psychosocial Studies* (Charlottesville 1987), s. 1–7.

riktning sammanlänkad med aktörens egna drivkrafter och beslut, var några av de element som gjorde det svårt att förena biografien med konstruktivistiska och poststrukturalistiska perspektiv.⁷

Under 2000-talet har emellertid den dystra synen på biografins vetenskapliga potential utmanats.⁸ Det finns idag fog för att tala om en återkomst för biografien. Nyligen disputerade Josefin Häggglund på en avhandling om den socialdemokratiska politikern Carl Lindhagen, och hon är inte ensam.⁹ Allra tydligast märks detta kanske i den flora av biografier över framträdande kvinnor som påvisat hur biografien kan användas för att kritiskt granska maktordningar i historien.¹⁰ Den amerikanske historikern Marcus Rediker, som varit en tongivande anhängare av historia underifrån, har också pläderat för biografigenrens potential. Hans biografi över kväkaren och slaverimotståndaren Benjamin Lay visar hur sociala rörelser och idéströmningar möts i en enskild människas liv och tänkande.¹¹ Såväl idé- och vetenskapshistoriker som kvinno- och genushistoriker har visat att biografiska studier kan användas även i andra syften än att skriva traditionell historia om det som brukar kallas historiens mäktiga män.¹²

En av de historiker som på ett tidigt stadium pläderade för att biografien borde anta den postmoderna och poststrukturalistiska utmaningen, snarare än att överge tron på biografins vetenskapliga potential, var Jo Burr Margadant. Hennes plädery för en ”ny biografi” innefattade bland annat att biografins traditionella framställningsform, i vilket en människas liv framstår som enhetligt, koherent och inte sällan ändamålsenligt, behöver brytas upp till förmån för narrativ som ger utrymme för den komplexitet och motsägelsefullhet som kännetecknar människan.¹³ En betydelsefull aspekt av den nya biografien, och vetenskapligt biografiskrivande de senaste decennierna, har varit insikten om att en människas essens eller ”sanna natur” är omöjlig att fånga. Däremot är det fullt möjligt att studera hur identitet konstruerats som en social och

7 Se exempelvis Jo Burr Margadant, ”Introduction”, i J.B. Margadant (red.), *The New Biography: Performing Femininity in Nineteenth-Century France* (Berkeley 2000).

8 Birgitte Possing, *Understanding Biographies*; Henrik Rosengren & Johan Östling, *Med livet som insats*.

9 Josefin Häggglund, *Demokratins stridslinjer: Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923* (Huddinge 2023).

10 Se exempelvis Eva Blomberg, *En kvinna läkare! Doktor Karolina Widerström* (Stockholm 2021); Anna Götlind, *Syster Gerda: Sjuksköterskan, fackföreningsledaren och politikern Gerda Höjer* (Stockholm 2021); Yvonne Hirdman, *Det tänkande hjärtat: Boken om Alva Myrdal* (Stockholm 2006); Malin Arvidsson, Nelly Thüring: Teosof, feminist, socialist (Göteborg 2024); Gunnel Karlsson, *En kvinna i regeringen: Statsrådet Ulla Lindströms liv och arbete* (Stockholm 2020); Se även Emma Vikström, *Skapandet av den nya människan: Eugenik och pedagogik i Ellen Keys författarskap* (Örebro 2021).

11 Marcus Rediker, *The Fearless Benjamin Lay: The Quaker Dwarf Who Became the First Revolutionary Abolitionist* (Boston 2017).

12 Se exempelvis Josefin Häggglund, ”Biografi som metod för politisk idéhistoria: Erfarenheter från ett forskningsprojekt om Carl Lindhagen”, i Hjalmar Falk, My Klockar Linder & Petter Tistedt (red.), *Perspektiv på politisk idéhistoria* (Huddinge 2023), s. 87–106.

13 Jo Burr Margadant ”Introduction”.

kulturell process på individnivå. Det konstruktivistiska elementet har bland annat innefattat hur enskilda individer bidrar till att skapa den offentliga bilden av sig själva, det vill säga deras persona.¹⁴

Idrottshistoria och biografier

Det ökade intresset bland historiker för biografi och biografiska metoder märks också inom svensk och internationell idrottshistorisk forskning. I antologier som *Sporting Lives* och *Writing Lives in Sport* har historiker från flera länder diskuterat dels den biografiska metodens relevans för idrottshistorisk forskning, dels möjligheterna att med hjälp av individuella idrottare som exempel belysa större mönster och strukturer inom 1900-talets idrottsliv.¹⁵

Biografiska studier återkommer i flera olika former. Den traditionella historiska biografen, vars epistemologiska tradition har anor i antiken, fokuserar enligt Birgitte Possing på historiens centrala aktörer för att förstå historisk förändring genom makthavares bevekelsegrunder, personlighet och beslut.¹⁶ För idrottshistoriskt vidkommande kan John MacAloons biografi över Pierre de Coubertin lyftas fram som exempel, även om den var innovativ i sin användning av psykoanalytisk teori.¹⁷ Andra exempel som skulle kunna lyftas fram är Jan Lindroths biografi över ”den svenska idrottens fader” Viktor Balck.¹⁸

En annan sorts idrottshistorisk biografi tecknar istället det individuella levnadsödet som ett prisma för att förstå en viss tidsanda eller social kontext.¹⁹ Inte minst har detta perspektiv använts av kvinno- och genushistoriker som använt biografiska metoder för att illustrera hur normer och genussystem verkat i praktiken. I sin studie av rallyföraren Ewy Rosqvist har Helena Tolvhed undersökt den offentliga och mediala bilden av denna idrottsstjärna, samt samspelet mellan kvinnlighet och idrottsprestation.²⁰ Historikern Susanna Hedenborg har också studerat kvinnliga idrottare med biografisk utgångspunkt, och operationaliserat begrepp som livsberättelse (*life story*) för att dokumentera och systematisera personliga erfarenheter.²¹ Hedenborg har också använt persona-

14 P. David Marshall, Christopher Moore & Kim Barbour, *Persona Studies: An Introduction* (Somerset 2019); Jo Burr Margadant, ”Introduction: The New Biography in Historical Practice”, *French Historical Studies* 1996:4 (vol. 19), s. 1045–58.

15 Dave Day (red.), *Sporting Lives* (Crewe 2011); John Bale, Mette K. Christensen & Gertrud Pfister (red.), *Writing Lives in Sport: Biographies, Life-histories and Methods* (Aarhus 2004).

16 Birgitte Possing, ”The Historical Biography: Genre, History and Methodology”, i John Bale, Mette K. Christensen & Gertrud Pfister (red.) *Writing Lives in Sport* s. 22.

17 John J. MacAloon, *This Great Symbol: Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games* (Chicago 1981).

18 Jan Lindroth, *Idrott för kung och fosterland: Den svenska idrottens fader Viktor Balck 1844–1928* (Stockholm 2007).

19 Birgitte Possing, ”The Historical Biography”, s. 23.

20 Helena Tolvhed, *På damsidan: Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990* (Göteborg 2015), s. 128–169.

21 För en distinktion mellan livsberättelser (*life story*) och livshistoria (*life history*), se Christer

begreppet i en undersökning av den offentliga bilden av den danska ryttaren Lis Hartel.²² Med inspiration från både genus- och kritisk funktionshinderforskning visar Hedenborg att den offentliga bilden av Hartel, som på grund av polio var förlamad från knäna och nedåt, var komplex. Hartels framgångar inom dressyr både bekräftade och utmanade rådande normer om genus och kroppslighet.²³

Studiet av livshistorier och livsberättelser, som emanerar ur en samhällsvetenskaplig tradition, har också använts för att kartlägga större mönster och sociala strukturer.²⁴ Inom idrottsbiografisk forskning har begreppen till exempel använts i flera studier av idrottslärare och idrottslärarutbildning.²⁵ Med inspiration från kritisk teori har Theresa Walton föreslagit att intervjuer och biografiska studier kan användas för att synliggöra diskriminering och marginalisering inom idrotten.²⁶

Även från humanistiskt inriktade forskningstraditioner har idrottshistoriker hämtat inspiration för att studera nätverk och sociala grupper. Inom politik- och vetenskapshistoria har begrepp som kollektivbiografi och prosopografi lanserats som metoder för att studera sociala dimensioner och fältformering.²⁷ De kollektivbiografiska perspektivens potential har också diskuterats inom internationell idrottshistorisk forskning.²⁸ Enligt Samantha-Jayne Oldfield är biografiska perspektiv visserligen väletablerade inom framför allt den populärt skrivna idrottshistorien, men har ofta saknat metodologisk medvetenhet och vetenskaplig stringens. Ett sätt att stärka den vetenskapliga validiteten är enligt Oldfield att bredda det biografiska studiet, från en enskild individ till flera. Det möjliggör dessutom studier av nätverk, samt komparation med betoning på likheter och skillnader mellan olika livsöden. Oldfield noterar att prosopografi traditionellt fokuserar på grundläggande och standardiserade biografiska data, medan kollektivbiografien betonar subjektiva element som erfarenheter och livsberättelser. Båda inriktningarna har av idrottshistoriker använts för att

Johansson, *Narrativ forskning: Biografiskt perspektiv på berättelser* (Linköping 1999).

- 22 Susanna Hedenborg, "Lis Hartel – an extraordinary equestrian", *Sport in Society*, 2016:8 (vol. 20), s. 1030–1046.
- 23 Susanna Hedenborg, "Lis Hartel – an extraordinary equestrian".
- 24 John Bale, Mette K. Christensen & Gertrud Pfister, "Introduction", i John Bale, Mette K. Christensen & Gertrud Pfister (red.) *Writing Lives in Sport* s. 11.
- 25 Se exempelvis Fiona Dowling, "Re-telling Physical Education Teachers' Life Stories", s. 71–84 samt Marti Silvennoinen, "Body – Experience – Text", s. 85–94, båda i John Bale, Mette K. Christensen & Gertrud Pfister (red.) *Writing Lives in Sport*.
- 26 Theresa Walton; "Developing Catachrestic Sport Histories: Toward a Critical Biography of Elite Distance Runner Sydney Maree", *Journal of Sport History*, 2012:1 (vol. 39), s. 123–138.
- 27 Steve Shapin & Arnold Thackray, "Prosopography as a Research Tool in History of Science: The British Scientific Community 1700–1900", *History of Science*, 1974:1 (vol. 12), s. 1–28; Krista Cowman, "Collective Biography", i Simon Gunn & Lucy Faire (red.), *Research Methods for History* (Edinburgh 2012), s. 83–100.
- 28 Samantha-Jayne Oldfield, "Narrative Methods in Sport History Research: Biography, Collective Biography, and Prosopography", *The International Journal of the History of Sport*, 2015:15 (vol. 32), s. 1855–82.

studera genus, ras och klass inom olika idrotter såsom rodd,²⁹ fotboll,³⁰ tennis³¹ och friidrott.³² Även idrottslärare som grupp har undersökts med hjälp av en kollektivbiografisk ansats.³³

Med anledning av hundraårsminnet av Hannes Kolehmainens dubbla OS-guld i Stockholm ägnades hans insatser ett temanummer av *The International Journal of the History of Sport* 2012.³⁴ I bidragen studerades både mytbildningen kring Kolehmainen³⁵ och hans insatser för finsk och internationell löpning.³⁶ Ett återkommande tema är hur Kolehmainen beskrevs som en nationalhjälte eller symbol för Finland i en period då landets kamp för självständighet var politiskt sprängstoff, och hur nationella föreställningar eller stereotyper vävdes samman med maskulinitet.³⁷

Som framgår av ovanstående redogörelse har biografiska metoder presenterats som värdefulla för att de ger insikter i relationen mellan individ och struktur i förfluten tid, liksom i relationen mellan idrott och samhälle. Dave Day, Jean-Francois Loudcher och Serge Vaucelle har också argumenterat för att biografiska studier, mer specifikt av tränare och ledare, kan ge värdefulla insikter för dagens idrott. Med andra ord fungerar historien här som en form av läromästare eller erfarenhetsbank, vilken kan belysa likheter och skillnader mellan dåtid och nutid.³⁸ Utifrån denna ansats har också Robert Svensson Primus och Daniel Svensson använt en komparativ biografisk ansats för att undersöka hur Sven-Göran Eriksson och Pia Sundhage utvecklade sina tränarfilosofier inom fotbollen.³⁹ Perspektivet kan också användas för att studera

- 29 Lisa Taylor, "The Women's Amateur Rowing Association 1923–1963: A prosopographical approach", *Sport in History*, 2018:3, (vol. 38), s. 307–330.
- 30 Mark W. Pennings & Robert Pascoe, "The Corio Oval Tribe: A Prosopographical Perspective of the Geelong Football Club in the Nineteenth Century", *Sporting Traditions*, 2012:1 (vol. 29), s. 77–94.
- 31 Joyce Kay, "Grass Roots: The Development of Tennis in Britain, 1918–1978", *The International Journal of the History of Sport*, 2012:18 (vol. 28), s. 2532–50.
- 32 John Gleaves & Mark Dyreson, "The 'Black Auxiliaries' in American Memories: Sport, Race and Politics in the Construction of Modern Legacies", *The International Journal of the History of Sport*, 2010:16–18 (vol. 27), s. 2893–924.
- 33 Anne Lykke Poulsen, "Female Physical Education Teachers in Copenhagen, 1900–1940: A Collective Biography", *The International Journal of the History of Sport*, 2004:1 (vol. 21), s. 16–33.
- 34 "Representations of Running: Hannes Kolehmainen Puts Early Twentieth-Century Finland on the Global Sporting Map", *The International Journal of the History of Sport*, 2012:7 (vol. 29).
- 35 Ossi Viita, "A Reluctant Hero: Hannes Kolehmainen and the Politics of Sporting Fame in Finland", *The International Journal of the History of Sport*, 2012:7 (vol. 29), s. 980–1000.
- 36 Erkki Vettenniemi, "Why Did the 'Flying Finns' Walk? A Footnote to the History of Athletics Training", *The International Journal of the History of Sport*, 2012:7 (vol. 29), s. 1060–1079.
- 37 Se till exempel Christian Widholm, "Swedish Visions of a 'Smiling Finn': Interpreting Hannes Kolehmainen in Sweden", *The International Journal of the History of Sport*, 2012:7 (vol. 29), s. 1001–1015.
- 38 Dave Day, Jean-Francois Loudcher & Serge Vaucelle, "Sports Coaching Histories and Biographies: A Raison D'être." *Sports Coaching Review*, 2024, s. 1–22.
- 39 Robert Svensson Primus & Daniel Svensson, "Becoming Swedish Pragmatics: Comparing the Coaching Philosophies of Sven-Göran Eriksson and Pia Sundhage", *Sports Coaching Review*, 2023, s. 1–21.

lokala eller nationella tävlingskulturer, samt migration och internationella kontakter.⁴⁰

Biografi som mikrohistoria

En förklaring till biografins fortsatta relevans torde vara dess beröringspunkter med mikrohistoria. I antologin *Att skriva människan* (1997) skrev Gunnar Eriksson: "En människa är verkligen en mikrokosm, en liten värld, som på sitt sätt återspeglar hela den omfattande omvärld vari hon lever." Eriksson tillade att denna mikrokosm "också formar den värld som den speglar".⁴¹ På så sätt kan biografins mikrohistoriska relevans förklaras med hur den enskilda människan formas av, och bidrar till att forma, sin omvärld. Detta spänningsfält mellan individ och omvärld återkommer i flera historikers tankar om biografigenren. En meningsfull biografi, menade exempelvis historikern Erik Lönnroth i samma bok, måste vara "en beskrivning av hur denna individ blev sådan den blev och kom att påverka sin samtid på ett alldeles speciellt sätt".⁴²

Synsättet hade stor betydelse för min bok om Gunder Hägg, som jag beskrev som ett försök att skildra det Sverige han formades av – och det Sverige han bidrog till att forma. När jag arbetade med min Gunder Hägg-biografi, som utkom 2020 med titeln *Frontlöparen: Gunder Hägg – hans uppgång och fall*, funderade jag mycket på frågor om den biografiska metodens möjligheter och begränsningar.⁴³ Rivaliteten med Arne Andersson, Häggs tävlingar i USA och Nazityskland under brinnande krig, pengarna som betalades under bordet och det ständiga hotet om avstängning var faktorer som gav Gunder Häggs idrottskarriär dramatik. Intrigen var tydlig, men fanns det också något annat att hämta ur hans livshistoria, i form av kunskap och lärdomar? Annorlunda uttryckt: vilken roll kan idrottsbiografien fylla utöver ren underhållning?

Biografins studieobjekt är i regel enskilda människor. Det innebär inte nödvändigtvis ett porträtt i helfigur, men ändå en studie av livet som det levs. Det säger nästan sig självt att det finns ett subjektivt element i alla försök att verkligen förstå en människa på djupet. Det låter sig inte göras med enbart vetenskapliga modeller eller teorier. Att författarens val av perspektiv och underliggande förståelse kommer få stor betydelse för tolkningen är alltså givet, men innebär inte att slutprodukten bör betraktas som fiktion. Inom

40 Johanna Mellis, "Cold War Politics and the California Running Scene: The Experiences of Mihály Igloi and László Tábori in the Golden State", *Journal of Sport History*, 2019:1 (vol. 46), s. 62–81.

41 Gunnar Eriksson, "Att inte skilja på sak och person: ett utkast till ett utkast till en biografisk metod", i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby, & Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan* (Stockholm 1997), s. 109.

42 Erik Lönnroth, "Det biografiska synsättet", i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby, & Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan* (Stockholm 1997), s. 187.

43 Björn Lundberg, *Frontlöparen: Gunder Hägg – hans uppgång och fall*, Historiska media (Lund 2020).

humanvetenskapen är det ett sedan länge accepterat faktum att forskaren inte helt kan frigöra sig från personliga värderingar eller föreställningar.

Min utgångspunkt för arbetet med Hägg-biografin var att försöka skildra människan Gunder Hägg, vilket krävde att jag försökte förstå honom inte bara som idrottare – utan även som människa. Jag valde till slut att skriva en biografi med läsaren i fokus. Därför försågs den inte med metod- eller teoriavsnitt och jag placerade inte in boken inom ramen för ett idrottshistoriskt forskningsläge på det sätt som vi vanligtvis förväntar oss av en vetenskaplig monografi. Men det innebär inte att biografin som genre skulle vara omöjlig att förena med vetenskapliga ambitioner, varken till form eller innehåll.

Att biografin studerar en enskild människa betyder att den tar sikte på det partikulära, det som gör en viss människas liv unikt. Men inte heller detta innebär att biografins insikter är oanvändbara ur ett historievetenskapligt perspektiv. Enligt historikern Göran B. Nilsson är det tvärtom det unika i varje människas liv som gör biografin till en form av spjutspetsforskning. För vad handlar humaniora om, om inte att försöka studera människan, och vad är det mest generaliserbara i människans tillvaro, om inte det unika i varje människas existens?⁴⁴

Ett sätt att ta sig an frågan om biografins vetenskapliga möjligheter är att vända sig till de inomvetenskapliga minimikraven och optimumnormerna, så som de beskrivits av Rolf Torstendahl. Torstendahl menar att historievetenskapens minimikrav innefattar logisk konsistens, empirisk prövbarhet, beaktande av allt relevant material, koherens i framställning av resultat samt att studien presenterar nya resultat. För den biografiförfattare som undviker att spekulera så finns här förutsättningar att nå upp till kraven, även om det möjligtvis kan bli svårt att beakta allt material av relevans för en människas liv.⁴⁵ Optimumnormerna handlar istället om krav för att vetenskap ska anses god. De är i motsats till minimikraven inte absoluta, utan tvärtom relativa. En av Torstendahls poänger är att historievetenskapens optimumnormer under det senaste halvsekle förändrats och fragmentiserats genom de teoretiska perspektivens intåg. Det råder därför inte längre samstämmighet om vad som anses fruktbart att forska om.⁴⁶

Stjärnstatus och hjältemyter

Vilken potential har idrottsbiografin att uppnå dessa vetenskapliga optimumnormer? Under mitt arbete med Gunder Hägg-biografin fann jag flera teman att laborera med som alla har bäring på vetenskapliga diskussioner. I *Frontlöparen* dök de upp, men mer som sidospår. I stället har jag valt att

44 Göran B. Nilsson, "Biografi som spjutspetsforskning", i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby & Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan* (Stockholm 1997).

45 Rolf Torstendahl, "Källkritik, metod och vetenskap" *Historisk tidskrift*, 2005:2 (vol. 125), s. 214.

46 Rolf Torstendahl, *Den historiografiska revolutionen 1960–1990* (Lund 2017).

utforska dessa teman vidare i separata vetenskapliga publikationer – enligt min devis att populärhistoriskt skrivande kan ge uppslag för vetenskapliga studier (och inte enbart tvärtom).⁴⁷

De teman jag identifierade berör på olika sätt idrottares berömmelse. För min del blev dessa teman viktiga eftersom en betydande del av berättelsen om Gunder Häggs rör hans högst påtagliga mediala genomslag. Gunder Hägg blev inte bara berömd, utan något som med viss anakronism kanske skulle kunna beskrivas som en superkändis. Boxaren Harry Persson och simmaren Arne Borg får ursäkta, jag menar nämligen att Hägg var den första verkliga superstjärnan inom svensk idrott. Jag delar därmed den bild som Johnny Wijk förmedlat, nämligen att Gunder Hägg sannolikt var ”den förste svenske idrottsstjärna som upphöjdes till folklig nationalidol i Sverige.”⁴⁸ Wijk menar att det som skilde Hägg från tidigare svenska idrottsstjärnor var hans breda genomslag även utanför de rent idrottsliga sammanhangen.

Idrottare och hjältemyter

Det första temat jag vill beröra handlar om idrottares stjärnstatus och de hjältemyter som uppkommer kring berömda idrottare. Den offentliga bilden av en idrottare är en form av representation medan myter är en sorts berättelser. Därför kan angreppssättet sägas bära både diskursanalytiska och narrativa drag. I sin studie av Gunder Häggs mediala genomslag koncentrerade sig Johnny Wijk på skapandet av nationalhjälten Hägg. Massmedia blev därmed en viktig aktör i denna berättelse, medan idrottaren själv fick en tämligen undanskymd roll – det var bilden av Hägg som stod i förgrunden, så som denna bild skapades på offentliga arenor, genom reklam och journalistik. Särskilt intresserade sig Wijk för massmedias förmåga att skapa känslor av nationell identitet och gemenskap genom denna sorts hjältemyter, vilket lämpade sig väl för den roll Hägg kom att spela i Sverige under beredskapsåren.⁴⁹ Den mediala representationen av idrott och idrottare stod även i förgrunden för litteraturvetaren Anders Ohlssons läsning av Gunder Hägg som idrottsikon. Han menade att det är i idrottens berättelser som vår tids myter och hjältar konstrueras, vilket motiverar ett vetenskapligt studium av idrottsberättelser och -biografier: ”Som ett slags laboratorium och som ett uttryck för samhället är idrotten och dess berättelser intressanta och viktiga att studera.”⁵⁰

En systematisk ansats att studera idrottshjälten som fenomen återfinns i John Hellströms avhandling *Den svenska sporthjälten*. Hellström tar sig an

47 Björn Lundberg, *Frontlöparen*.

48 Johnny Wijk, *Idrott, krig och nationell gemenskap: Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber* (Eslöv 2005), s. 288.

49 Johnny Wijk, *Idrott, krig och nationell gemenskap*, s. 249–252.

50 Anders Ohlsson, ”Berättelser om idrottshjältar: exemplet Gunder Hägg”, *HumaNetten*, 2003:12.

fem av 1900-talets stora ikoner, dock inte Gunder Hägg. I stället fokuserar han på idrottare från olika epoker: Harry Persson, Ingemar Johansson, Björn Borg, Ingemar Stenmark och Carolina Klüft. I än högre grad än i Wijks och Ohlssons framställningar framträder i Hellströms analys idrottshjälten som en narrativ figur. Utgångspunkten är att idrottshjältar utgör kulturella skapelser som avspeglar sociala och kulturella värderingar. Medier framträder som en central aktör för skapandet av dessa hjälteberättelser, där både berättelsens narrativa grundstruktur och föränderlighet betonas.⁵¹

För den som vill studera idrottens hjältemyter finns här alltså teoretisk inspiration att hämta. Som framgår ovan tenderar emellertid den konstruktivistiska ansatsen och dess fokus på diskursiva element att placera de enskilda människorna i bakgrunden. Berättelsen om Gunder Hägg utspelar sig plötsligt på behörigt avstånd från Hägg själv. Det är nästan som om huvudpersonerna själva, idrottsikonerna, spelat en biroll i sammanhanget. Det här väcker principiella frågor om hur vi ska betrakta individens roll i historien. Även om jag sympatiserar med anslaget hos de ovan nämnda forskarna, och anser att det kan ge viktiga insikter om idrottens samhälleliga betydelse, exempelvis i skapandet av nationell identitet, finns det skäl att fundera över hur väl det lämpar sig för biografiska studier. För den som vill skriva idrottsbiografi kan den narrativa eller diskursiva ansatsen nämligen upplevas som ett hinder, eftersom det lämnar begränsat utrymme för den enskilda människans handlingar.

Idrottens mediasystem

Det andra temat jag vill belysa knyter i viss mån an till hjältemyterna, och rör mediering och medialisering av idrottare. Flera forskare har betonat mediernas betydelse för den moderna idrottens framväxt. Robert McChesney menade med en kärnfull formulering att media inte bara refererat eller förmedlat sport, utan även skapat densamma ("media made sport").⁵² Ur ett mediehistoriskt perspektiv skulle vi kunna tillägga att sport även skapat media. Studerar man den svenska sportradions historia, såsom Peter Dahmén gjort, framkommer exempelvis att det stora intresset för idrott, och de tekniska utmaningarna att sända sportradio, tvingade AB Radiotjänst att experimentera med radioteknikens möjligheter.⁵³ Sport var därtill ett viktigt skäl till att många hushåll över huvud taget införskaffade radio (och senare tv).⁵⁴

51 John Hellström, *Den svenska sporthjälten: Kontinuitet och förändring i medieberättelsen om den svenska sporthjälten från 1920-talet till idag* (Malmö 2014).

52 Robert W. McChesney, "Media Made Sport: A History of Sports Coverage in the United States", i Lawrence A. Wenner (red.), *Media, Sports & Society* (Newbury Park 1989), s. 49–69.

53 Peter Dahmén, *Från Vasaloppet till Sportextra: Radiosportens etablering och förgrening 1925–1995* (Stockholm 1999).

54 Peter Dahmén *Från Vasaloppet till Sportextra*; Birgitta Höijer, *Det hörde vi allihop. Etermedierna och publiken under 1900-talet* (Stockholm 1998), s. 88–119.

Förhållandet mellan idrott, idrottare och media har givetvis belysts i tidigare forskning. Men med undantag från vissa studier, såsom Dahléns ovan nämnda historik över svensk sportradio, har den huvudsakligen fokuserat på dagstidningar som källa. Det är på sätt och vis förståeligt. Kvälls- och morgontidningar hade under hela 1900-talet en mycket stor räckvidd. De finns dessutom arkiverade – antingen digitalt eller på mikrofilm – och i regel relativt lätt tillgängliga för såväl uppsatsskrivande studenter som forskare. Därtill har de en tydlig kronologi, vilket innebär att det går att studera såväl förändring över tid, som att göra relativt enhetliga komparationer mellan olika tidningar. Sist men inte minst består de till stor del av tryckt text, vilket är en typ av material historiker är vana vid att arbeta med.

Resultatet är att det finns relativt många undersökningar av "sporten i spalterna",⁵⁵ men färre studier av radio- och tv-referat.⁵⁶ Även andra medietyper, såsom veckotidningar, eller fotografier, har använts i betydligt mindre omfattning än dagstidningsmaterial.⁵⁷ Idrottshistorien riskerar därför i värsta fall att framstå som en samling dagstidningsreferat, när sport i själva verket intog en framskjuten plats även i en rad andra massmedier. Den tryckta textens hegemoni har emellertid problematiserats i internationell idrottshistorisk forskning, där bland annat vikten av att inkludera materiella och visuella metoder har presenterats.⁵⁸

Ett annat problem rör det faktum att mediehistoria i allmänhet och idrottsmediernas historia i synnerhet tenderar att bli *monomedial*, det vill säga att behandla ett enskilt medium åt gången.⁵⁹ Men det är viktigt att komma ihåg att medier inte är isolerade från varandra utan tvärtom är beroende av andra

55 Ulf Wallin, *Sporten i spalterna: Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år* (Göteborg 1998); Se även exempelvis Christian Widholm, *Iscensättandet av Solskensolympiaden: Dagspressens konstruktion av föreställda gemenskaper vid Stockholmsolympiaden 1912* (Umeå 2008); Martin Johansson, *De nordiska lekarna: Grannländer i pressen under olympiska vinterspel* (Huddinge 2023).

56 Ett undantag som förtjänar att nämnas är Jonas Lindkvist, "Från skogsbyn till masstart. Kommodifieringen av längdskidåkningens tv-sändningar från 1980-talet fram till 2015", *Idrott, historia och samhälle*, 2022, s. 64–82.

57 En undersökning av veckopressen som förtjänar ett särskilt omnämnande är Helena Tolvhed, *Nationen på spel: Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972* (Umeå 2008).

58 Mike Huggins, "The Sporting Gaze: Towards a Visual Turn in Sports History—Documenting Art and Sport", *Journal of Sport History*, 2008:2 (vol. 35), s. 311–29; Mike Huggins & Mike O'Mahony, "Prologue: Extending Study of the Visual in the History of Sport", *The International Journal of the History of Sport*, 2011:8–9 (vol. 28), s. 1089–1104; Gary Osmond, "Photographs, Materiality and Sport History: Peter Norman and the 1968 Mexico City black power salute", *Journal of Sport History* 2010:1 (vol. 37), s. 119–37; Mike O'Mahony, "Through a Glass Darkly: Reflections on Photography and the Visual Representation of Sport", *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 2018:2 (vol. 43), s. 25–38.

59 Marie Cronqvist & Christoph Hilgert, "Entangled Media Histories: The Value of Transnational and Transmedial Approaches in Media Historiography", *Media History*, 2017:1 (vol. 23), s. 130–41; Siân Nicholas, "Media History or Media Histories?", *Media History*, 2012:3–4 (vol. 18) s. 379–94.

medier för att fungera. Som historikern Rasmus Fleischer framhållit förutsätter mediering en serie medier som kommunicerar med varandra.⁶⁰

För att få en djupare förståelse för hur sport kulturellt och socialt medieras i samhället kan vi med fördel använda begreppet *mediesystem*, som ofta tillämpats inom medievetenskap och -historia.⁶¹ Visserligen har även andra termer, som mediekultur eller medieregimer, använts med liknande avsikt. Fördelen med begreppet *mediesystem* är att det tydligt pekar på samverkan mellan olika medier. Att tänka i termer av *mediesystem* innebär enligt Asa Briggs och Peter Burke att betona arbetsfördelningen mellan de olika kommunikationstekniker som är tillgängliga i ett givet historiskt sammanhang.⁶² Att studera idrottens *mediesystem* är därför viktigt för förståelsen av det ömsesidiga och ibland spänningsfyllda förhållandet mellan sport och media.

I arbetet med biografien om Gunder Hägg insåg jag att den biografiska ansatsen kan bidra till fruktbara studier av idrottarens plats i ett givet *mediesystem*. Om vi accepterar premissen att media skapade sport – och att sport i någon mening skapade media – så faller det sig naturligt att inte betrakta idrottsstjärnor som Gunder Hägg enbart som medieprodukter, utan både som produkter av detta *mediesystem* och dess sociala och tekniska förutsättningar, och som aktörer inom ramen för detta *mediesystem*. Arbetet med att förstå Gunder Hägg ledde mig alltså till att försöka förklara hans mediala genomslag, vilket i sin tur ledde mig till frågor om Häggs roll som mediestjärna. I *Frontlöparen* behandlade jag givetvis denna roll, men jag insåg också att en del av resonemangen riskerade att uppfattas som alltför teoretiska för den breda läsekretsen. De resonemang som inte riktigt platsade i boken valde jag istället att utveckla inom ramen för en separat artikel i tidskriften *Media History*, där jag behandlade Gunder Häggs roll som radiostjärna.⁶³

Persona

För att komma runt detta problem hämtade jag i stället inspiration från begreppet *persona*, som på senare år fått stort genomslag i vetenskapshistoriska studier.⁶⁴ Ämnet vetenskapshistoria har kanske i ännu högre grad än idrottshistorien behövt göra upp med en forskningstradition där historiens stora män stått i centrum. Ett sätt att komma runt upptagenheten vid de stora upptäck-

60 Rasmus Fleischer, *Musikens politiska ekonomi: lagstiftningen, ljudmedierna och försvaret av den levande musiken, 1925–2000* (Lund 2012), s. 45.

61 Daniel C. Hallin & Paolo Mancini, *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics* (Cambridge 2004); Patrik Lundell, "Participation, Representation and Media System: Habermasian Paths to the Past", *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research*, 2010:4 (vol. 2), s. 435–47.

62 Asa Briggs & Peter Burke, *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet* (Cambridge 2009), s. 19.

63 Björn Lundberg, *Frontlöparen*.

64 Kirsti Niskanen & Michael J. Barany, red., *Gender, Embodiment, and the History of the Scholarly Persona: Incarnations and Contestations* (Cham 2021).

arnas och uppfinnarnas genialitet har varit att i stället betona de sociala och kulturella sammanhang i vilka vetenskapsutövare har verkat. Personastudier har med kunskapssociologisk utgångspunkt berikat vetenskapshistorisk forskning bland annat genom att fokusera på dess utövare i ett vidare kulturellt och socialt sammanhang.⁶⁵ Persona kan här förstås som förkroppsligandet av värden, ambitioner och färdigheter som människor anammar för att vinna erkännande inom sina respektive fält.⁶⁶ Denna utgångspunkt kan med fördel överföras till idrottens område. Persona kan då begreppsliggöras som konstruktionen av ett offentligt jag, iscensättandet av individualism genom olika former av medier.

Även relationen mellan individ och kollektiv kan synliggöras genom studiet av persona – hur individen framställer sitt offentliga jag blir en form av förhandlingsprocess mellan de olika kollektiva roller som erbjuds.⁶⁷ Eftersom idrottare tillhör en kategori offentliga personer som ur historiskt perspektiv tidigt blev föremål för medialiserat kändisskap framstår studiet av persona som en angelägen idrottshistorisk forskningsuppgift.

Ett konkret exempel på hur detta perspektiv kan tillämpas rör Gunder Häggs ställning som amatör. I *Frontlöparen* beskriver jag hur svensk friidrott på 1940-talet präglades av de stora summor pengar som var i omlopp, och vilka till en del hamnade i de aktivas fickor. Detta stod i strid med tidens amatörregler, varför pengarna betalades ut under bordet. Eftersom systemet var så utbrett hade det vid denna tid antagit formen av en illa dold, offentlig hemlighet. Trots det trodde nog många att folkkära idrottshjältar som Gunder Hägg och Arne Andersson ändå skulle klara sig undan tack vare sin popularitet.

Trots att amatörismen alltså inte efterlevdes i praktiken var det likväl ett offentligt ideal som de aktiva måste förhålla sig till. Ingen kunde skryta med hur mycket pengar de tjänade, och ingen fick framställa sig själv som ett heltidsproffs. Det offentliga ideal som amatöridrottare vid denna tid måste förhålla sig till var att de ägnade sig åt en lustfylld bisyssla, som inte kunde jämföras med vanligt arbete. Även om amatörfrågan behandlats i tidigare forskning vet vi mindre om hur regelsystemet bidrog till att forma idrottarnas persona.⁶⁸

65 Lorraine Daston & H Otto Sibum, "Introduction: Scientific Personae and their Histories", *Science in Context* 2003:1–2 (vol. 16), s. 2.

66 Herman Paul, "What is a Scholarly Persona? Ten Theses on Virtues, Skills, and Desires", *History and Theory* 2014:3 (vol. 53), s. 348–71; Herman Paul, "Introduction: Scholarly personae: what they are and why they matter", i *How to be a historian* (Manchester 2019), s. 1–14; Lisa Svanfeldt-Winter, *Where Scholars are Made: Gendered Arenas of Persona Formation in Finnish Folkloristics, 1918–1932* (Stockholm 2019), s. 20–22; Kirsti Niskanen, Mineke Bosch & Kaat Wils, "Scientific Personae in Theory and Practice: Ways of Creating Scientific, Scholarly, and Artistic Identities", *Persona Studies*, 2018:1 (vol. 4), s. 1–5.

67 P David Marshall, Christopher Moore & Kim Barbour, *Persona Studies: An introduction* (Hoboken 2019), s. 1–4.

68 För forskning om amatörfrågan, se framför allt Karin Wikberg, *Amatör eller professionist: Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingsidrott 1903–1967* (Stockholm 2005); Leif Yttergren, "Fallet Dan Waern: Pengarna, idealen och idrottsfamiljen" *Svensk idrottsforskning*, 2014:4 (vol. 23), s. 18–22.

I ett bidrag till antologin *Arbetets och försörjningens utmarker* har jag nyligen försökt fördjupa bilden av hur detta amatörideal hanterades av Gunder Hägg och hans generationskamrat, skidåkaren Alfred "Håsjö-kometen" Dahlqvist.⁶⁹ Genom att introducera persona-begreppet menar jag att idrottshistoriker kan studera idrottares berömmelse och samtidigt behålla den enskilda individen i blickfånget. Frågan blir då hur idrottsstjärnorna själva bidragit till att forma den offentliga bilden av sig själva och vilka ideal de haft att förhålla sig till.

Kommer studiet av persona närmare den enskilda människan? Rör det sig inte bara om ännu ett lager av representation? Svaret beror på hur vi tar oss an frågan. Även studier av persona löper förvisso en risk att ensidigt fokusera på representationer, det vill säga den mediala slutprodukten.

Det här leder oss till frågor om källor och metod. Är studiet av idrottares persona kvalitativt annorlunda än hjältemyter och andra medierepresentationer? I ideala fall menar jag att så är fallet. Om persona syftar till en offentlig bild där den enskilde är medskapare måste vi leta efter aktörskap. Det sker genom att studera vad föremålet för den biografiska studien gjorde. Det kan röra sig om texter eller andra handlingar, men bör i alla händelser ta sikte på något annat än den slutliga textprodukten, representationen. Representationens tillkomst och förutsättningar behöver tas på allvar. Framför allt bör den enskilda människan ses som medskapare i denna process.

Att ur en samling texter eller intervjuer försöka läsa sig till upphovs-personens intentioner är däremot vanskligt, vilket jag vill illustrera med ett kort exempel. När Gunder Hägg turnerade i USA säsongen 1943 vann han de öppna amerikanska mästerskapen i sitt premiärlopp. Efteråt intervjuades han i svensk radio – transatlantiska sändningar var ännu en raritet och detta var Radiotjänsts första direktsändning av ett idrottsevenemang i USA. Han valde då att hälsa till sina föräldrar hemma i Albacken. Han bad dem att inte vara oroliga, där han var alldeles ensam i Amerika. Han blev väl omhändertagen, försäkrade han. Men Hägg talade förstas inte bara till sina föräldrar: orden letade sig genom radioapparaterna rakt in i hundratusentals svenska hem.⁷⁰

Det korta budskapet som Hägg förmedlade överensstämde väl med den offentliga bilden av honom: den enkle pojken från de jämtländska skogarna som valts att representera Sverige ute i den stora världen. Exemplet visar vikten av en medieteknisk källpluralism: radioformatet och dess speciella villkor var betydelsefulla för att förstå sammanhanget. Men kan vi verkligen säga att det var Häggs *intention* att framställa sig själv på ett visst sätt, att kurera den offentliga bilden av sig själv? För att dra en sådan slutsats skulle det krävas stöd i andra typer av källor, där idrottaren i fråga resonerar om sin roll i offentligheten. Det

69 Björn Lundberg, "Amatörideal och arbete i 1940-talets svenska idrott", i Ida de Wit Sandström, Magnus Olofsson, Tobias Karlsson & Mikael Olofsson (red.), *Arbetets och försörjningens utmarker* (Göteborg 2024), s. 155–174.

70 Loppet och segerintervjun finns i Sveriges Radios arkiv. LB4697 1943-06-20.

var inte möjligt i just detta fall – här får vi nöja oss med att analysera uttalandet och dess specifika kontext – men i andra sammanhang resonerade Hägg kring sin roll i offentligheten och hur han bidrog till att forma den.

För det oss närmare den enskilda människan? Svaret på den frågan har en filosofisk dimension. Finns det en sann mänsklig natur, som döljs genom de masker och peruker vi ikläder oss? Eller är denna sanna natur i själva verket de olika roller vi spelar? För att citera William Shakespeare:

Världen är en scen och alla män och kvinnor är aktörer⁷¹

Vad är en människas personlighet, om inte den karaktär som kommer till uttryck i hens handlingar? Är det inte detta som i själva verket är själva kärnan i begreppet aktörskap? Detta synsätt, som närmar sig det performativa, är fullt förenligt med den nya biografins uppmaning att möta den postmoderna utmaningen. Därmed riktar det biografiska studiet in sig på utrymmet mellan essentialistiska personstudier och diskursiva medierepresentationer.

Sammanfattningsvis finns det alltså goda skäl att hävda att idrottsbiografen inte bara *kan* vara vetenskaplig, utan att den biografiska ansatsen kan lämna viktiga bidrag till det idrottshistoriska forskningsfältet. Begrepp som persona samt mediematerialistiska perspektiv på förhållandet mellan idrott och media kan alla bidra med ny kunskap om de villkor som idrottare haft att förhålla sig till i offentligheten. Till detta kommer givetvis andra frågor som har med själva idrottandet att göra: om villkoren för träning och tävlande, om formering och cirkulation av kunskap om kroppen. Listan kan göras lång.

Den främsta utmaningen består kanske inte i att finna vetenskapliga perspektiv som kan appliceras på biografiska studier inom fältet idrottshistoria. Det svåra – vissa skulle säga omöjliga – är att försöka förena denna ansats med biografins ursprungliga uppgift, att skriva fram människan, den där personen av kött och blod som en gång levde. Ur epistemologisk synvinkel är jag beredd att ställa mig på Bourdieus sida och avfärda denna strävan som en illusion. Men jag kan inte heller se hur vi skulle kunna skriva biografier utan att försöka närma oss den enskilda människan. Kanske är detta biografins Sisyfosarbete.

⁷¹ William Shakespeare, *Som ni vill ha det*, i översättning av Göran O Eriksson, akt 2, scen 7.